Костусяк Наталія, і Приймачок, Оксана. «Дебітивні конструкції в контексті лінгвостилістики й маніпулятивних стратегій». *Лінгвостилістичні сьтудії*, вип. 16, 2022, с. 62–72.
Kostusiak, Nataliia, and Pryimachok, Oksana. "Debitive Constructions in the Context of Linguistic Stylistics and Manipulative Strategies". *Linguostylistic Studies*, iss. 16, 2022, pp. 62–72.

УДК 811.161.2'23'367.625'42
https://doi.org/10.29038/2413-0923-2022-16-62-72

ДЕБІТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ Й МАНІПУЛЯТИВНИХ СТРАТЕГІЙ

Наталія Костусяк
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Оксана Приймачок
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

У статті комплексно проаналізовано дібрані з новітніх медіаджерел висловлення дебітивної модальності, з'ясовано їхні семантико-прагматичні особливості, ступінь вияву дебітивного значення як невідворотної, необхідної, доцільної чи рекомендованої дії, закцентовано на емоційно-експресивному навантаженні досліджуваних конструкцій, що виконують роль засобів маніпулятивного впливу на читача.

Ключові слова: дебітивна модальність, дієслово, предикат, речення, українська мова, засоби масової комунікації.

DEBITIVE CONSTRUCTIONS IN THE CONTEXT OF LINGUISTIC STYLISTICS AND MANIPULATIVE STRATEGIES

Nataliia Kostusiak
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Oksana Pryimachok
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

This article comprehensively, with the involvement of lexical-grammatical and stylistic interpretation, analyzes expressions of debitive modality, selected from media texts of the early 21st century, emphasizes the communicative and pragmatic specialization of debitive constructions, and identifies the role thereof in realization of various communicative situations and manipulative strategies. The paper defines the status of debitive modality and characterizes it against the background of objectivity / subjectivity, reality / unreality / potentiality, morphological / syntactic / lexical-grammatical varieties. The language units that are basic in structuring the debitive expressions are identified, and a hierarchy of constructions, from the highest to the lowest degrees of obligation, has been determined. It allowed to distinguish four groups of syntactic units indicating: 1) inevitability (with predicates *to be, (to be) condemned, (to be) doomed, (to be) inevitable, (to be) destined*, etc.

© Костусяк Н., Приймачок О., Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022.
Це стаття відкритого доступу на умовах CC BY-NC 4.0

(бути, приречено, приречений, не минути, суджено, судилося та ін.)); 2) necessity (in the verbalization of this meaning the language units such as *must, (to be) obliged, (to be) compelled, have to, need (to), should, ought to, duty, necessity,* etc. *(мусити, зобов'язаний, змушений, повинен, потрібно, необхідно, слід, варто, треба, обов'язок, необхідність* тощо) are involved; 3) demand, coercion (the formal markers are the verbs *to command, to demand, to force, to compel, to impose, to order (веліти, вимагати, заставляти, змусити, примусити, нав'язати, наказати, силувати*)); 4) expediency, recommendation (with the words *must, have to, should, ought to, need (to) (повинен, варто, слід, потрібно)*). A commentary is given to clarify the emotional and expressive load of all the given types. The study argues that statements with a semantic connotation of inevitability prompt the reader to acknowledge themselves as the object of external influence and have different (positive, or more often, negative) psycho-emotional load. Partial leveling of compulsion is inherent in the structures of conditionality which inform about the factor prerequisite for a particular action. The structures with an indication of expediency and advisability represent actions related to conscious choice. The same modal plan, but in a combination with semantics of order, is characteristic of constructions with the meaning of necessity. The sentences with a modal connotation of necessity reflect urgent and non-categorical needs. Constructions with the meaning of coercion and demand usually cause internal resistance in the addressee and awareness of violations of their inner freedom.

Key words: debitive modality, verb, predicate, sentence, the Ukrainian language, mass media.

Вступ. Новітній медійний простір відіграє чи не найвагомішу роль у формуванні свідомості, життєвих принципів, переконань людей, слугує одним із важливих, хоч і зазвичай прихованих, засобів маніпулювання мисленням, поведінкою реципієнтів. Поза сумнівом, автори газетно-журнальних публікацій послуговуються словом не тільки для повідомлення про щось, а й почасти усвідомлено здійснюють інформаційно-психологічний вплив на читача, слухача тощо. Аналіз різних за тематикою статей, поданих у друкованих засобах масової комунікації першого двадцятиріччя XXI ст., особливо суспільно-політичного, економічного й військового спрямування, дає змогу стверджувати, що сучасна медіапублі́цистика виробила новітню парадигму подання інформації й модифікувала тактику віддзеркалення еволюційно-трансформаційних змін у державі, що, безперечно, стало поштовхом до зміщення дослідницьких акцентів «масмедійного дискурсу <…> в такі наукові царини, як прагматика, когнітивістика, соціолінгвістика, психолінгвістика тощо» (Шульська, Костусяк, і Римар 250). Зорієнтованість на вказані аспекти дає змогу закцентувати на психоемоційному навантаженні та комунікативно-прагматичному потенціалі текстів, у яких порушено питання доцільності, неминучості, необхідності, обов'язковості, вимушеності та ін. Проблема студіювання мовних одиниць, які реалізують цей модальний зміст і функціюють у медіатекстах, актуальна передусім тому, що українська публі́цистична комунікація в такому аспекті досліджена недостатньо, а також у зв'язку з потребою цілісного аналізу різнорівневих маркерів названих значеннєвих відтінків, центральних і перехідних зон їхньої реалізації та опису в контексті антропоцентризму та маніпулятивних

стратегій. Використання задекларованої схеми опису дає змогу акумулювати увагу, з одного боку, на специфічних засобах психологічного впливу на масову свідомість членів суспільства, а з іншого – розширити уявлення про міжрівневу категорію модальності загалом.

У лінгвістичній літературі змістовий план неминучості, обов'язковості, необхідності та ін. зазвичай пов'язують з експлікацією волюнтативного модусу (Доценко), модальним значенням спонукальності (Костусяк), дебітивністю (Дерев'янко, і Тронь) та ін. За спостереженнями О. Л. Доценко, «діапазон конкретних виявів волюнтативності коливається від суворої категоричності до ввічливого прохання» (60). Аналізуючи дебітивність як особливий різновид модальності, О. А. Дерев'янко й А. А. Тронь стверджують, що «модальність дебітивності містить принаймні шість концептів, на основі яких формуються модальності доцільності, повинності, зобов'язаності, необхідності/потреби, вимушеності/змушеності і змушуваності, невідворотності/неминучості» (130). На переконання дослідниць, у формальній реалізації кожного концепту беруть участь модальні предикати з різними семантичним відтінками. Важливо додати, що дебітивний модальний план здатні реалізувати не тільки спеціалізовані на цій функції лексеми, а й вторинні репрезентанти. З огляду на низку дискусійних питань, висловлення дебітивної модальності потребують поглибленого дослідження з позицій семантики, функційного навантаження, маніпулятивних стратегій та ін., що вказує на актуальність порушеної проблеми.

Мета дослідження – цілісно, із залученням лексико-граматичної та стилістичної інтерпретації схарактеризувати дебітивно оформлені висловлення, дібрані із сучасних медіатекстів, закцентувати на їхній комунікативно-прагматичній спеціалізації й визначити роль цих одиниць у моделюванні різних мовленнєвих ситуацій із метою впливу на свідомість реципієнта. Мета дослідження передбачає розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати статус дебітивної модальності, схарактеризувавши її на тлі об'єктивності / суб'єктивності, реальності / ірреальності / потенційності, морфологічного / синтаксичного / лексико-граматичного різновидів; 2) визначити лексико-семантичні групи мовних одиниць, які беруть участь в структуруванні дебітивних висловлень, вибудувати ієрархію конструкцій від найвищого до найнижчого ступенів вияву обов'язковості; 3) окреслити їхні семантичні відтінки в стратегічно-комунікативному аспекті та розглянути синтаксичні одиниці дебітивного модального плану в контексті емоційно-експресивного навантаження.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження послугували публікації газети «День» початку XXI ст., із текстів яких дібрано висловлення дебітивної модальності Реалізації мети й розв'язанню завдань посприяло використання таких методів: *описового* – для інвентаризації та ранжування маркерів дебітивності як засобів оформлення інтенцій мовця; *компонентного аналізу* – із метою внутрішньої диференціації дебітивності; *комплексного аналізу* – для вияву лексико-

семантичних, морфолого-синтаксичних і стилістичних ознак мовних одиниць, що виконують головну роль у моделюванні різних відтінків указаного модального значення й слугують засобом впливу на реципієнта; *контекстуально-семантичного аналізу* – для дослідження висловлень дебітивної модальності в антропоцентричній та психолінгвістичній площині, передусім із метою визначення авторської інтенції й імпліцитного змісту аналізованих структур.

Результати дослідження та дискусія. Вивчення модального плану висловлень обов'язково ґрунтується на докладному аналізі мовленнєвих актів у когнітивно-комунікативному й прагматичному аспектах та з акцентом на тісну взаємодію мінімально двох учасників процесу спілкування – адресанта й адресата. Без залучення вказаних вимірів теорія модальності не може бути вичерпною й обґрунтованою. Не викликає сумніву той факт, що інтерпретація різноманітних позамовних ситуацій за допомогою засобів мови відбувається крізь призму свідомості автора, який водночас керується певною комунікативною метою, бере до уваги настанови й умови спілкування, зважає на інші важливі фактори. Зазначені кваліфікаційні параметри та низка дотичних критеріїв, на нашу думку, суперечать вирізненню т. зв. об'єктивного різновиду модальності й увиразнюють її суб'єктивне спрямування. Водночас ми не заперечуємо наявності об'єктивного модального плану, оскільки, продукуючи висловлення й послуговуючись для цього певними формальними засобами, мовець намагається віддзеркалити інформацію про якийсь фрагмент дійсності, процесу, стану речей та ін. Проте об'єктивний аспект не може бути самостійним, його обов'язково супроводжує суб'єктивний, особистісно зорієнтований чинник. Така суб'єктно-об'єктна дихотомія характерна для конструкцій різного модального плану, хоч рівень суб'єктивності в них неоднаковий. Висловленням дебітивної модальності, що експлікують доцільність, обов'язок, необхідність, вимушеність, неминучість тощо, притаманне домінування суб'єктивного змісту.

У лінгвістичній парадигмі модальність прийнято аналізувати з опертям на реальність, якщо йдеться про те, що існує, та ірреальність у разі моделювання бажаних, можливих, передбачених ситуацій (Вихованець 62). Іноді до цієї опозиції зараховують ще й потенційність (*Сучасна* 120), семантичні відтінки якої пов'язані з віддзеркаленням дій, процесів, станів, що поки не відбулися, тобто не відображають фактів буття, але можуть бути зреалізовані. Тому модальність – триполюсна, побудована на опозиції *реальність – потенційність – ірреальність* категорійна величина. З огляду на цей кваліфікаційний принцип дебітивність виявляє потенційний зміст.

На маркуванні всіх модальних відтінків спеціалізовані різнорівневі формальні засоби, що перебувають у зв'язку зі сферою синтаксису, морфології та лексикології. Відповідно до цього доречно розмежувати морфологічну модальність, граматичним засобом вираження якої є дієслівна категорія способу, синтаксичну модальність, зреалізовану

різними типами простих і складних конструкцій, і лексико-граматичну модальність, що має арсенал показників, які, виявляючи лексичне й граматичне підґрунтя, значною мірою стосуються лексичного ярусу мови. Оскільки експлікація узагальненої семантики дебітивності головно пов'язана зі змістовим наповненням мовних одиниць, то її доречно вважати складником (граматичним значенням, грамемою) категорії лексико-граматичної модальності.

Багатовекторності й удокладненню кваліфікаційно-класифікаційної схеми опису дебітивної модальності сприяє окреслення її ієрархічно структурованого значеннєвого діапазону, на формування якого безпосередньо впливають певні екстралінгвальні чинники. Аналіз дібраного з медіатектів фактичного матеріалу послугував основою для виділення чотирьох груп висловлень з узагальненим дебітивним змістом. Першу групу формують конструкції зі значенням неминучості, невідворотності чогось. Вони репрезентують найвищий ступінь обов'язковості. Дещо нижчий вияв дебітивності характерний для висловлень другої групи, які передають необхідність виконання чогось як обов'язку. Третя група – синтаксичні одиниці зі значенням примушування й вимоги та зі значно послабленим виявом обов'язковості. Четверту групу структурують речення, у яких ідеться про доречність, доцільність чогось, рекомендацію. Далі докладніше зупинимося на кожному з виділених типів, сформованих на основі різного вияву «сили» дебітивності та розташованих у змістовому ряду в напрямку від найвищого рівня вияву до його послаблення. Принагідно подаватимемо коментар щодо емоційно-експресивного навантаження зарахованих до них висловлень. Отже, висловлення з дебітивним модальним значенням реалізують такі семантичні відтінки, як:

1) невідворотність, коли в реченнєвій побудові йдеться про певний факт буття, що має відбутися незалежно від бажання, небажання, волі будь-кого, тобто альтернативи цьому немає, реципієнт приречений і позбавлений вибору. Так склалося, що дія, процес чи стан обов'язково будуть зреалізовані через об'єктивні закони буття й це ніким не контрольовано. Наприклад: *Ігнорування волі 50% виборців Західної та Центральної України, які проголосували проти Януковича, – це державно-політичний злочин, небезпечна авантюра, яка так просто нинішнім «переможцям»* ***не минеться*** («День», 12.05.2010); *А в країні, яка посідає одне з останніх місць у Європі за рівнем життя, вони (молоді люди)* ***приречені*** *на безробіття або бідність* («День», 27.01.2017); *Звісно, є люди, які огорожуються від дійсності, які не сприймають її й удають, наче вона їх не стосується. Але, втім, від неї* ***не втекти*** («День», 24.02.2020). Принагідно зазначимо, що висловлення аналізованого різновиду слід відрізняти від конструкцій із додатковою семантикою зумовленості. Попри моделювання їх схожими предикатами, побудови зі значенням зумовленості містять інформацію про певні передумови, тільки внаслідок

яких щось обов'язково відбудеться: *Якщо влада житиме з месіанським почуттям – вона* ***приречена*** («День», 22.03.2005); *Без власного сценарію ми* ***приречені****...* («День», 18.04.2016). Структури із семантичним відтінком неминучості містять супровідні оцінні конотації, виявляючи і позитивний, і негативний емоційно-оцінний вплив на адресата. У досліджуваних текстах вектор висловлень першого різновиду спрямований на віддзеркалення еволюційного розвитку подій, їхньої масштабності, важливості. Наприклад, речення *Долі Болгарії та України були пов'язані давно – і в майбутньому ... нам* ***бути*** *поряд* («День», 07.09.2016) *...Україні –* ***бути*** («День», 08.10.2014) реалізують прагнення мовця сконцентрувати увагу адресата на значущості майбутньої ситуації, відбувається невимушене навіювання її тріумфальності, надзвичайності, чому сприяє інфінітивно оформлений предикат *бути*. Малюючи в уяві позитивні зміни, читач сприймає сказане не тільки як очікуване, реально можливе, а таке, що відбудеться найближчим часом. Подана інформація пробуджує відчуття ейфорії, піднесення, гордості за позитивні зміни. Корпус дослідницького матеріалу свідчить, що висловлення з модальним значенням неминучості значно частіше реалізують протилежну психоемоційну реакцію авдиторії. Наприклад, у реченні *...без належної поваги до науки ми* ***приречені*** *в перспективі рухатися до рівня Зімбабве – не Фінляндії* («День», 27.11.2018) інформація дещо прихована. Адресат повинен самостійно змоделювати певну послідовність аргументів, як-от: усвідомлення низького рівня життя в Зімбабве, на цьому тлі закцентувати увагу на неналежному ставленні до науковців у нашій державі, їхніх здобутків, відсутності фінансової підтримки та інше, що посилює негативність, рівень напруження, викликає тривогу, внутрішній спротив, тобто знижує рівень емоційно-психологічного комфорту. Психологічний ефект употужнює ще й заперечення *не Фінляндії*, тобто згадка про країну, яка є однією з науково найрозвиненіших. Усе це сприяє нагромадженню негативної конотації, указує на фатальність, невідворотність подій. Деяку модифікацію зазначеного модального плану містять висловлення з часткою *невже*, завдяки чому неминучість уже не має такого категоричного відтінку. У такому разі доречно говорити про контамінацію модальних значень. Продукуючи висловлення з предикатами *бути, приречено, приречений, не минути, суджено, судилося* та ін., спеціалізованих на вираженні неминучості, і водночас залучення до арсеналу модальних модифікаторів питальності й вагання, побоювання, автор має на меті закцентувати на проблемах, до яких буцімто причетний кожен свідомий українець, наприклад: ***Невже*** *й справді наш народ* ***приречений*** *вічно жити у сірості й злиднях...* («День», 09.07.2019). За допомогою таких конструкцій читача часто підводять до думки про його відповідальність за успішне розв'язання питань. Викликаючи почуття неспокою, тривоги за долю держави, її громадян, а зрештою й провини, нагнітаючи напруження, автор

спрямовує зусилля на те, щоб спонукати людей до виважених рішень і викликати в них бажання діяти;

2) необхідність. Аналізуючи концепт необхідності / потреби, О. А. Тронь стверджує, що він «означає неодмінну потребу здійснення якої-небудь корисної чи бажаної дії і безпосередньо (експліцитно) пов'язаний з категорією мети» (10). Цілком погоджуючись із спостереженнями дослідниці, додамо, що засвідчені в текстах ЗМІ побудови вказаного модального плану частіше містять приховану інформацію про мету. У моделюванні таких речень важливу роль відіграють предикати, структуровані напівслужбовими дієслівними, прикметниковими та прислівниковими компонентами, що виконують допоміжну роль, зокрема *мусити, зобов'язаний, змушений, повинен, потрібно, необхідно, слід, варто, треба* та інфінітивами. У вербальну площину можуть потрапляти й іменники *обов'язок, необхідність* та ін. Структури цього різновиду за своїм змістовим розгалуженням різноманітніші, ніж конструкції першої групи. Їхній значеннєвий діапазон залежить від багатьох факторів: контекстуального оточення, функційного навантаження дебітивного суб'єкта, в усному мовленні від інтонації та ін. Необхідність виконання якоїсь дії, реалізації процесу чи стану може бути представлена як обов'язок, що стосується політичної, суспільної, економічної, воєнної чи інших сфер життя зазвичай у поєднанні з морально-етичними цінностями. Наприклад: *Ми* ***мусимо навчитися чути*** *себе Українцями...* («День», 22.01.2009); *...ми* ***мусимо обстоювати*** *національну гідність* («День», 11.10.2011); *...кожен громадянин України* ***зобов'язаний володіти*** *державною мовою як мовою свого громадянства* («День», 24.01.2017); *Наш* ***обов'язок*** *– захистити їх від тих, хто намагається підірвати наш спосіб життя...* («День», 27.01.2021). З огляду на те, хто виконує роль потенційного виконавця дії, реалізатора процесу чи стану (суб'єкт мовлення сам, разом із кимось чи треті особи), структури виявляють різне психоемоційне навантаження. Пор.: *...****міністерства мусять публікувати*** *заздалегідь проєкти рішень про надання коштів із фонду з обґрунтуваннями, чому ці гроші доцільно надавати на той чи інший напрямок* («День», 03.07.2020); *Так чи так* ***Україна мусить повернутися*** *до суворих карантинних обмежень* («День», 25.09.2020); *Якщо предки збудували, то ми* ***мусимо зберегти*** («День», 15.08.2018). У першому висловленні віддзеркалена ситуація, до реалізації якої безпосередньо не причетний респондент. У такому разі він підсвідомо перекладає відповідальність на третіх осіб. Адресат мовлення, солідаризуючись з автором висловлення, чекає від певної групи осіб якісного виконання їхніх обов'язків. Ілюзія відповідальності більшою мірою виникає, коли читач уявляє себе суб'єктом дебітивної дії, тобто відбувається злиття колективних та особистісних зацікавлень. Крім того, доречно закцентувати на видових особливостях дієслів-предикатів, що структурують висловлення з модальним значенням обов'язковості. Більш умотивованими є вимоги, у формулюванні яких головна роль припадає на дієслова доконаного виду.

Такі висловлення звучать переконливіше й скеровують до певних дій, тобто мобілізовують людей принаймні в інформаційному полі. Значення обов'язку здатні реалізувати висловлення, у яких, крім дебітивної, наявна заперечна модальність, про що свідчить спеціалізований на вказаній функції негатор *не*. Такі структури семантично співвідносні із власне-дебітивними, що увиразнюють певні трансформації: *Пам'ятаємо подвиг наших новітніх героїв і* ***не маємо права*** *його* ***забути*** («День», 21.11.2019) ← *Ми* ***зобов'язані*** *пам'ятати подвиг наших новітніх героїв.*

Дещо нижчий ступінь вияву необхідності характерний для висловлень із компонентами *повинен, потрібно, треба* та ін.: *Країни-члени Ради Європи* ***повинні забезпечити*** *рівність прав жінок в умовах пандемії COVID-19* («День», 08.03.2021); *Європейський союз* ***повинен дотримуватися*** *узгодженої позиції щодо Росії під час української кризи* («День», 30.03.2015); *…владі* ***треба слухати*** *науку* («День», 12.08.2016). У досліджуваних текстах структури цього різновиду інтерпретують ситуацію переважно в суспільно-політичній площині. Потенційна дія подекуди становить певний еталон, ідеал, наприклад: *Треба жити любов'ю!* («День», 23.03.2018); *…перш за все треба вірити в себе…* («День», 25.08.2016); *У мистецтві треба постійно піднімати планку і йти вперед!* («День», 17.01.2014). Зрідка дебітивна дія представлена не як єдиний варіант, а як певна альтернація, тобто мовець пропонує кілька варіантів її реалізації, наприклад: *…треба або змінювати повністю склад, або робити взагалі іншу структуру – Держкіно, – як обіцяли* («День», 08.09.2005); *Тому потрібно або створити окрему палату у ВС, або окремий Вищий адміністративний суд, за аналогією з Вищим антикорупційним судом...* («День», 05.03.2020);

3) вимога, примушування. У формуванні структур цього різновиду беруть участь дієслова *веліти, вимагати, заставляти, змусити, примусити, нав'язати, наказати, силувати*, наприклад: *Але не минуло року, як одного ранку з'явилися в моїй хаті міліціонери і* ***звеліли*** *збирати речі в дорогу* («День», 30.04.2010); *На суді у справі про катастрофу літака МН17 на Донбасі майже 300 родичів жертв* ***вимагають*** *компенсації* («День», 15.04.2021); *СБУ: терористи в ОРЛО насильно* ***змушують*** *людей вступати до своїх лав…* («День», 20.10.2020). Подекуди конструкції зі значенням примушування містять експліцитно представлену мету, задля реалізації якої спонукають когось до дії: *Нужда не раз* ***заставляла*** *Кузьму переривати навчання, щоб допомогти сім'ї заробити на життя* («День», 14.02.2018). Безперечно, висловлення аналізованої групи мають супровідну негативну конотацію, адже обтяженість зобов'язаннями, почасти розуміння того, що на власне життя хтось впливає, породжують у людини відчуття незахищеності, несправедливості, тривоги, гніву, протесту, особливо коли їй ще й нав'язують власну думку з приводу принципів організації роботи. Хоч трапляються й конструкції дещо іншого емоційно-експресивного плану, наприклад: *А нова фотовиставка заставляє задуматись, зупинитись, осмислити навколишній світ і зрозуміти, хто ми і чиї ми діти* («День»,

10.03.2017). Такі побудови репрезентують намагання зацікавити, об'єднати людей, ненав'язливо спонукаючи їх до мисленнєвої дії;

4) доцільність, рекомендація: *Ми самі* ***повинні*** *себе* ***берегти*** («День», 02.07.2020); *Совість – найкраща повчальна книга з тих, якими ми володіємо, в неї* ***слід заглядати*** *частіше* («День», 14.02.2018). У таких реченнях адресована дія подана ненав'язливо, некатегорично. Суб'єкт мовлення не примушує когось обов'язково виконати висловлене, а рекомендує. Моделювання вказаної семантики здійснюють компоненти *повинен, варто, слід, потрібно*. Водночас висловлення зі значенням доцільності, доречності можуть і не мати спеціалізованих на цій функції маркерів. У такому разі відбувається поєднання кількох модальних планів, зокрема питального й заперечного. Підтвердженням цього теоретичного положення вважаємо можливі трансформаційні зміни: *Окрім того, щороку українські виші випускають тисячі юристів, котрі хочуть професійно реалізуватися, – чому б не використати цей ресурс?..* («День», 10.02.2012) ← *Окрім того, щороку українські виші випускають тисячі юристів, котрі хочуть професійно реалізуватися, – доречно (доцільно) використати цей ресурс.*

Дослідження медійного джерельного матеріалу з акцентом на формальні засоби експлікації дебітивної модальності дає змогу стверджувати, що в газетному дискурсі роль її маркерів найчастіше припадає на предикати, виражені інфінітивами та пасивними формами дієприкметників. За допомогою цих мовних одиниць автор намагається реалізувати комунікативно-мотиваційні та інтенційні завдання, прагне вплинути на реципієнта, сподіваючись на прогнозовану його реакцію, яка може бути як позитивна, так і негативна. Корпус дослідницького матеріалу засвідчує, що дебітивних висловлень із позитивним емоційно-експресивним навантаженням менше. До них належить частина конструкцій першої (зі значенням неминучості) та другої (з узагальненою семантикою необхідності) груп: *…Україні* – ***бути*** («День», 08.10.2014); ***Треба*** *жити любов'ю!* («День», 23.03.2018); *…перш за все* ***треба*** *вірити в себе…* («День», 25.08.2016). Значно більше дебітивних висловлень із супровідним негативно оцінним значенням. Серед них речення, що інформують про безладдя, некомпетентність керівництва, проблеми в системі науки, освіти, соціального захисту, брак коштів у пересічних громадян, про примушування до чогось та ін.: *Коли бюрократи, чиновники намагаються проводити реформи – ці реформи приречені, оскільки система не здатна реформувати сама себе* («День», 27.03.2012); *Чи розуміє, хоч, хто-небудь в державі, що нація з хибною системою освіти* ***приречена*** («День», 15.11.2016); *Політична нестабільність, соцмережі та майнова нерівність* ***заставляють*** *нас усе частіше ненавидіти й зневажати одне одного* («День», 09.10.2020); *Луганські бойовики* ***змушують*** *малозабезпечених людей воювати за себе* («День», 08.09.2014).

Висновки та перспективи досліджень. Отже, дебітивні висловлення мають низку спільних ознак, зокрема суб'єктивно-об'єктивний модальний план, чітке спрямування в майбутнє, тобто потенційний зміст. Функційне призначення розгляданих структур пов'язане з вираженням дії як неминучості, необхідності, примушування, вимоги, доцільності, доречності, рекомендації, на маркуванні чого спеціалізовані певні мовні одиниці, передусім власне-дієслова та їхні позиційні еквіваленти. Засвідчені в ЗМІ висловлення зі змістовим відтінком неминучості спонукають читача усвідомлювати себе об'єктом зовнішнього впливу й мають різне (позитивне, значно частіше негативне) психоемоційне навантаження. У такому разі щось відбудеться пропри бажання чи небажання когось. Часткова нівеляція обов'язковості притаманна структурам зумовленості, у яких інформовано про чинник, що може стати передумовою певної дії. Якщо висловлення з модальним відтінком неминучості маркують ситуацію, на яку суб'єкт не здатен вплинути, то структури з указівкою на доцільність, доречність реалізують дії, пов'язані зі свідомим вибором. Зазначений модальний план, проте з поєднанням семантики розпорядження, характерний для побудов зі значенням необхідності. Різновекторну – нагальну й некатегоричну – потребу віддзеркалюють речення з модальним відтінком необхідності. Адресат, якого змушують здійснити якусь дію, усвідомлює порушення внутрішньої свободи. Такий функційний потенціал виявляють конструкції зі значенням примушування, вимоги.

Перспективу дослідження становить комплексний аналіз висловлень дебітивної модальності, дібраних із медійних текстів вузького тематичного діапазону, наприклад, про воєнну агресію в Україні.

Список використаної літератури

Вихованець, Іван. *Граматика української мови. Синтаксис: підручник.* Київ: Либідь, 1993.

Дерев'янко, Оксана, і Тронь, Андрій. «Предикати дебітивності як засіб впливу на громадянську свідомість американської нації в політичному дискурсі Дж. Байдена». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації,* т. 32 (71), № 4, ч. 1, 2021, с. 129-34. URL: https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-1/22.

Доценко, Олена. *Семантико-прагматичний синтаксис: особливості вираження модальності*. Київ: Міленіум, 2006.

Костусяк, Наталія. «Модальна модифікація речень із категорійним значенням спонукальності (на матеріалі творів Т. Шевченка)». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, вип. 1 (31), 2014, с. 327-32. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/17912.

Сучасна українська літературна мова: синтаксис, за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1972.

Тронь, Оксана. *Семантико-синтаксична структура речень із предикатами дебітивності в сучасній українській мові.* Автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2001.

Шульська, Наталія, Костусяк, Наталія, і Римар, Наталія. «Комунікативно-логічні стратегії творення заголовків у сучасних онлайнових ЗМІ (на прикладі регіональних видань)». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації,* т. 32 (71), № 4, ч. 3, 2021, с. 250-6. URL: https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-3/41.

References

Vykhovanets, Ivan. *Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys: pidruchnyk.* Kyiv: Lybid, 1993.

Derevianko, Oksana, and Tron, Andrii. " Debitive Predicates as Means of Influencing The American Citizens' Consciousness in the Political Discourse of J. Biden". *Scientific Notes of the Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Philology. Social Communications,* vol. 32 (71), no. 4, part 1, 2021, pp. 129-34. doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-1/22.

Dotsenko, Olena. *Semantyko-prahmatychnyi syntaksys: osoblyvosti vyrazhennia modalnosti*. Kyiv: Milenium, 2006.

Kostusiak, Nataliia. "Modal Modification of the Sentences with Categorical Meaning of Incentiveness (on the Base of the T. Shevchenko's Material)". *Uzhhorod university scientific bulletin. Series "Philology. Social communications",* iss. 1 (31), 2014, pp. 327-32. evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/17912.

Suchasna ukrainska literaturna mova: syntaksys, edited by I. K. Bilodid. Kyiv: Naukova dumka, 1972.

Tron, Oksana. *Semantyko-syntaksychna struktura rechen iz predykatamy debityvnosti v suchasnii ukrainskii mov.* PhD Thesis Abstract. Ivano-Frankivsk, 2001.

Shulska, Nataliia, Kostusiak, Nataliia, and Rymar, Nataliia. "Communicative-logical Strategies of Title Creation in Modern Online Media (on the Example of Regional)". *Scientific Notes of the Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Philology. Social Communications*, vol. 32 (71), no. 4, part 3, 2021, pp. 250-6. doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-3/41.

Стаття надійшла до редколегії 14.05.2022